

Adam Smith'in Devlet Anlayışı Üzerine Kuramsal Bir İnceleme*

A Theoretical Study of Adam Smith's State Concept

Kürşad ZORLU* - Hale KIRMIZIOĞLU***

Öz

Bu çalışmanın amacı, sosyal bilimlerdeki en önemli yapılardan biri olan devlete ve onun işlevlerine ışık tutmaktır. Üzerine yapılan tartışmaların son bulmadığı ve her sosyal bilim açısından ayrı ayrı tanımlanan bu büyük yapının toplumsal işlevleri kesinleşmemiştir. Bu amaçla çalışmada devlet hakkındaki genel bakış açılarının yanı sıra devleti özellikle ekonomik alandaki fonksiyonları açısından ele alıp inceleyen Adam Smith'in fikirleri ön plana alınmıştır. Çünkü Adam Smith'in devlet anlayışı, döneminde öne çıkan diğer ana akım iktisadi düşünürlerden farklı bir içerik sunmaktadır. Çalışmada Smith'in düşünce sistemini ve yönetsel bakımdan devlete bakışını anlamak için öncelikle iki temel yapıtındaki – Ahlakî Duygular Teorisi ve Ulusların Zenginliği – görüşlerine ve bu görüşlerle ilgili yazındaki diğer tartışmalara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Devlet Hakkındaki Görüşler, Devletin Rolü, Adam Smith, Adam Smith ve Devlet fikri

Abstract

The purpose of this study is to throw light on the state, one of the most important structures in social sciences and its functions. This great structure on which the discussions have not been ended and which has been defined in terms of every social science. For this purpose, the ideas of Adam Smith who handled and examined the state in terms of its functions especially in economic realm were prioritised general overview of the state. Since, Adam Smith's conception of the state presents a different content than the other prominent mainstream economic thinkers of his time. In order to understand Smith's thought system and his views of state from a managerial perspective, his views in his two primary works – The Theory of Moral Sentiments and The Wealth of Nations and other discussions concerned with these views in literature were included in this study.

Key Words: The State, Views regarding the State, Role of the State, Adam Smith, Adam Smith's idea of the State

Giriş

Devlet fikri üzerine söylemleri anlamak ve devleti kavramsal olarak tanımlamak oldukça karmaşık bir meseledir. Devlet hakkındaki söylemlerin birbirleriyle girdikleri mücadelede ayrıca dikkat çekicidir. Devlet kavramı üzerinden şekillenen pek çok tartışma, devletin hangi açıdan ele alınması gerekliliği konusunda ka-

* Makale Geliş Tarihi: 26.01.2018, Kabul Tarihi: 24.04.2018

** Doç. Dr. Ahi Evran Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-posta: kzorlu@gmail.com

*** Dr. Öğr. Üyesi, Ahi Evran Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, E-posta: halekirmiziolu@hotmail.com

Gazi

Akademik Bakış

77

Cilt 11
Sayı 22
Yaz 2018

rarsız kalınması hususuna dayanır. Felsefi temelli, siyasi, ekonomik ve ideolojik açılardan ele alınması mümkün olan devlete ilişkin tek bir tanım yapılması olanaklı değildir. David Easton (1968)'e göre devletle ilgili karşılaşılan en önemli sorunlardan biri, yeterli ve bütüncül bir devlet tanımı yapılamamasıdır.¹ Her ne kadar Easton'ın görüşlerini kavramsal bir bataklık diye tanımlasa da Jessop'ta, birleşik bir tanım verilemeyeceğini düşünmektedir.² Barzel ise yazında üzerinde fikir birliğine varılmış yeterli bir devlet tanımı olmadığını ifade etmektedir.³ Başgil'e göre devlet kelimesinin Batı dillerindeki karşılığı olan kelimelerin hepsinin aslı Latince "status" kelimesine dayanır ki hal ve vaziyet anlamına gelen bir kelimedir.⁴ Devlet, aileden millete kadar muhtelif miktarda grubu içerir. Ancak bu grupların hiçbirisi siyasi değildir. Bu grupların bir arada kalmasına neden olan bağ, doğal, coğrafi veya sosyolojiktir. Devlet birliğinde ise bu bağ, siyasidir. Bu birlikte insanlar birbirlerine ve genel yapıda olan tek bir merkeze siyasi olarak yani vatandaşlık bağı ile bağlanır. Bu durumda millet kavramından ayrılan devlet kavramı, milleti bir emir ve kumanda teşkilatına tabii kılar. Birlikte yaşamdan kaynaklanan devlet, toplumsal ilişkiler temelinde ortaya çıkar. Ancak devletin ekonomideki rolü, politik açıdan yürüteceği yönetme işi ve bütün bu ilişkiler sistemi içerisinde kime göre düzen sağlayacağı meselesi, birçok teorisyen tarafından çözülmeye çalışılan bir sorundur. Devlet öncelikle zorlayıcı araçlara sahip ve belli bir kara parçasına hakim bir varlık olarak kabul edilebilir. Bu kabulün ardından, yöneticiler ve uygulayıcı birimler olarak kabul edilen bürokratların işlevleri tartışma konusu edilmelidir. Özellikle günlük hayatta ki kullanımlarına bakıldığında devletin daha büyük ve kapsamlı bir yapı olarak ve doğrudan sistemin kendisi olarak anlaşıldığına da rastlanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, öncelikle devlet ve devlet teorilerine ilişkin tartışmaları ortaya koyarak, devletin ne anlama geldiğini irdelemektir. Sosyal bilimlerde ihmal edilen, kavramsal ve fonksiyonel açıdan karmaşık olan bu yapının ne anlama geldiğini anlamak, sosyal bilimcilerin yapacakları çalışmalar açısından yeni bakış açılarının doğmasına katkı sağlayacaktır. Devletin neden var olduğu, ne zaman ortaya çıktığı, nasıl yönetildiği, nasıl yönettiği, ne tür fonksiyonlar yerine getirdiği toplumsal çalışmalarda yol gösterici olacaktır. Bu nedenle devletin tam olarak ne olduğu veya var oluş nedenleri net bir şekilde kavranmalıdır. Glasgow Üniversitesi'nde Ahlak Felsefesi profesörü olan Adam Smith'in devlet üzerine söylemleri çalışma açısından önemli bulunmuştur. Devleti bir yönetim aracı olarak gören ve devletin fonksiyonlarını özellikle eko-

- 1 Paul Thomas, *Alien Politics Marxist State Theory Retrieved*, Routledge, London 1994, s. 5.
- 2 Bob Jessop, *Devlet Teorisi Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak (çev. Ahmet Özcan)*, Epos Yayınları, Ankara 2008, s. 454-455.
- 3 Yoram Barzel, *A Theory of The State Economic Rights, Legal Rights and the Scope of the State*, Cambridge University Press, Cambridge 2002, s. 4.
- 4 Ali Fuat Başgil, "Devlet Nedir?: Realist Bir Tarif Denemesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, XII/ 4, 1946, s. 982-983.

Görüş

nomik sistem açısından ele alan Smith'in devlet fikri tartışmalıdır. Özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda Smith ile benzer konular çalışan düşünürler tarafından ortaya konulan devlet fonksiyonlarının daha sınırlı olduğu düşünülmektedir. Klasik iktisadi düşüncenin temelinde oturan; devlet ekonomiye müdahalede bulunmamalı, bütçesi küçük olmalı ve sadece temel hizmetleri gerçekleştirmelidir şeklindeki kabuller, Smith'in devlet anlayışının tartışılmasına neden olmuştur. Smith tarafından ortaya konulan devlet fikrinin Ortodoks İktisat yaklaşımından farklı olup olmadığı ve bu bağlamda devlete yüklediği işlevlerin çeşitlenmesinin söz konusu olup olmadığı önem kazanmıştır. Ancak bu sadece devlet üzerine bir tartışma değildir, aşağıda açıklanacağı üzere kimilerine göre Smith'in ortaya koyduğu temel düşünce sisteminin sorunlu olduğu kimilerine göre birbirini bütünleyen tarihsel süreç analizi yapıldığı iddia edilmektedir. Smith'de bireye ve toplumsal yaşama atfedilmiş iki özellik, kafa karışıklığı yaratmaktadır. Bunlardan biri çok iyi bilinen çıkarıcılık yahut bencillik, diğeri ise anlayış ya da duygudaşlık (sympathy) olarak ifade edilebilir. Bunlara dair tartışmaların anlaşılabilmesi için çalışma üç bölüm olarak dizayn edilmiş ve Smith tarafından yazılmış iki ana kitap kullanılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde "Devlet nedir?" sorusunun cevabı olan çeşitli görüşlere ve tanımlara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise özellikle 18. ve 19.yüzyılda ekonomik açıdan devlete atfedilen roller, devlete verilen önem ve devletin toplumsal yaşamın neresine oturtulduğu ele alınmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde önce Smith'in tartışmalı devlet fikrini anlayabilmek için, kısaca düşünce sistemindeki karşıtlık (veya bütünsellik) ortaya konulmuştur. Daha sonra özellikle "Ulusların (Milletlerin) Zenginliği" kitabındaki hükümdarın görevleri, hükümdarın ekonomi açısından yerine getireceği düzenleme rolüne yer verilmiş ve üzerine şekillenen tartışmalarla beraber, devlet yönetimini yerine getiren hükümetlere atfedilen roller ile Smith'in devlet anlayışının vardığı nokta anlaşılacak istenmiştir.

1. Devlet Fikri

Devlet, kavramsal olarak tek bir tanıma sahip olamayacak kadar çok çeşitli örneklerle sahip bir yapıdır. Devletler bazen bir şekilde oluşmuş, ardından teorileri ortaya konulmuş, bazen de önce teorileri oluşturulmuş sonra devlet bu teoriye uygun bir şekilde yapılandırılmıştır.⁵ Devletin, siyaset bilimi açısından vazgeçilmez bir konu başlığı olduğu pek çok yerde zikredilmektedir. Ancak devlet toplumsal yaşamdan kaynaklanan bir oluşum olarak algılanacaksa, bu kaçınılmaz olarak, devletin tüm toplumsal disiplinlerin ilgi alanına gireceği anlamına gelmektedir. O halde tek bir toplumsal disiplin için değil, her birinin ortak konu başlığı olarak düşünülmelidir. Hangi disiplin açısında ele alınmış olursa olsun, devlet, üzerinde tartışmaların geçmişten günümüze hiç son bul-

5 Cengiz Çağla, *Yeni Başlayanlar için Siyaset Bilimi*, Omnia Yayınları, İstanbul 2010, s.249.

Çağla

Akademik
Bakış

79

Cilt 11
Sayı 22
Yaz 2018

madığı bir varlıktır. Devletin var oluş nedenlerinin başında toplumların güvenlik ihtiyacının yattığı temel kabullerden biri olarak görülmektedir. Barzel'e göre çoğu zaman devletlerin yaratılışı ve fonksiyonları, bireylerin korunma ihtiyaçları ile sınırlanırlar. Bireylerin korunma nedeniyle arzu ettikleri bir kural koyucu, daha sonra onları kontrol eden bir mekanizma yaratmıştır. Korumayı sağlayacak bir örgütlenme esnasında, yasal bir sistem ve oylamayı da içeren bir karar verici mercii oluşmuştur. Başlangıçtaki doğal durum (state of nature) büyük ölçüde değişerek, yerini yasa koyucu bir devlete bırakmıştır. Seçilen zorlama yöntemleri, devletin büyüklüğünü ve karakterini de belirlemektedir.⁶ Tawney (1966) ise güvenlik veya korunma ihtiyacını çatışmalara indirgeyerek devletin var oluş nedenini buna bağlamaktadır. Ayrıca devlet açısından önemle vurgulanacak sorunun yöneticilerin bakış açısı olduğunu ifade etmektedir. Tawney'e göre devlet, çatışmaları kontrol etmek için önemli bir araçtır. Ancak sadece bir araçtır, daha fazlası değil. Aptallar; onu kendi aptal amaçları için, suçlular; suç işlemek için kullanırlar. Hassas ve dürüst olanlar ise kendi düzgün amaçları için kullanırlar. Tawney bu bakışını "İngiltere'de biz devleti yeniden şekillendirdik, şu an yeniden şekillendiriyoruz ve yeniden şekillendireceğiz." cümlesi ile özetlemektedir.⁷

Spengler ise devlet ve toplum kavramları arasındaki ayrıma ve bağlılığa dikkat çekerek benzer bir tanımlama yapmıştır. Devlet toplum diye adlandırılan görünmez sosyal yapıyı oluşturan bağımlı unsurlardan biridir. Toplumdaki diğer birliklerden daha çok, belli amaçlara hizmet etmek üzere vücut bulmuştur. Bu nedenle devlet; toplumsal kuralın evrensel dış şartlarını sınırlandıran toplum içinde ortaya çıkan, zorlama gücü ile belli amaçlara ulaşması için hükümetler tarafından yürürlüğe konulan yasalar aracılığıyla hareket eden bir birlik olarak tanımlanır. Bir milletin kendi kendini yönettiği, kontrol ve kurumsal araçlar aracılığıyla devlet oluşur. Devlet, toplumdaki ayırt edilmelidir. İnsanoğlunun yaşadığı toplum, onların arkadaşları ile çeşitli şekillerde ilişki kurdukları bir yapıdır. Pek çok kontrol mekanizması, tarz, biçim ve tanım devletin amacı dışında standartlaşır, kullanılır ve iş birliği içine girer. Toplumda yasaların ardından yasalar gelişir, çok şekilde onaylanmış yahut uygun görülmuş sosyal yasa, hükümetler ortaya çıkmadan önce vardır ve hükümet yasaları asla, bu sosyal yasalardan üstün olmamıştır. Toplumların yasaları öncül olmazsa, devletin tüm yasaları içi boş formüller olur.⁸ Ancak Jessop, devlet fikrine ilişkin en temel hatanın da burada yapıldığını ifade etmektedir. Devletin toplumdaki kaynaklandığı ortak kabul olmasına rağmen, bu denli iç içe girmiş iki yapının ayrıştırılmasına yönelik çabalar, devlet tartışmalarının sığlaşmasına neden ol-

6 Yoram Barzel, *a.g.e.* s.1.

7 Graeme Duncan, *Democracy and The Capitalist State*, ed. Graeme Duncan, Cambridge University Press, Cambridge 1989, s. 112.

8 Joseph J. Spengler, "The Role of The State: The Role of State in Shaping Things Economics", *The Journal of Economic History*, VII, Supplement: Economic Growth: A Symposium, 1947, s. 123.

Görüş

maktadır. Devlet ve onu bilgilendiren toplum arasındaki yaygın ayırım, mesele-ye yüzeysel olduğu kadar yanlış yönlendirilen bir cazibe de katmaktadır.⁹

Devlet üzerine felsefi düşünce üretimi, Platon ve Aristoteles'le başlar. Onlar tarafından ortaya konulan devlet fikri, polis devlet yapılanmasını tanımlamakta ve modern devlet fikrinden farklılaşmaktadır.¹⁰ Platon'un devlet anlayışı, adalet kavramının çözümlemesi ile başlar. Ancak onun adaleti, insana özgü bir özellik olmaktan çok, insan ruhunun tüm ayrı güçlerinin uyumunda görünür. Ona göre devletin adaletin yönetici olmak dışında daha yüksek bir ereği yoktur. Bu adalet fikri, Platon'un hukuk devletinin babası olarak anılmasına sebep olur.¹¹ Aristo ise devletlerin farklı şekilleri olduğunu ve onların her birinin, kendine ait amaçları olduğunu ifade eder. Aristo'da başlangıç noktası, siyaset yani yönetim şekilleri olmuş, ardından kamusal adaletin ve özel adaletin tanımlanması gelmiştir. Aristo'ya göre insanlar, kendi potansiyellerini geliştirmek konusunda yardımcı olsun diye devleti şekillendirirler. O halde devletin amacı, iyi yaşamdır.¹² Polin (1975)'e göre ise antik şehir devlette yani polis devlette yaşayanlar, kamu yararı, kamu sağlığı ya da ortak çıkar gibi kavramlara aşına olmalarına rağmen, topluluğun kalbinde ahlaki ve politik değerlerin zornunlu birliğini vurgulamışlardır. Bu bağlamda, devletin amaçlarına ve faaliyetlerine kılavuzluk etmesi için bir devlet hikmeti kavramına hiç yer yoktur.¹³

Modern devlet fikri daha ziyade ulus devlet yahut kapitalist devlet kavramlarıyla özdeş kullanılmaktadır. Ulus devlet, insan topluluklarını yönetmek üzere kurulan görece yeni bir kurumdur. Bazı akademisyenler kökenini, 18.yy.'ın sonlarına doğru gerçekleşen Fransız ve Amerikan Devrimleri'nden öteye götürmezken, diğerleri kökenini çok daha gerilere 12. ve 13. yy. İngiltere'sine kadar götürürler. Yaygın tanımı; ortak kültür, dil ve geleneklere dayanan organik bir yaratının zamanla modern devlet biçimine evrildiği yönündedir. Ancak bu anlayış doğru olsa da tanımı bir üst noktaya taşıdığımızda, bambaşka çıkarılmalarla karşılaşmak da olanaklı hale gelmektedir. Ulus devlet, ülke çapında geniş bir işlem piyasasının yaratılması ve denizaşırı kolonileri korumak için kullanılan kurgusal bir araçtır.¹⁴ Modern devlet fikrinden önce var olan feodal üretim ilişkilerinin hüküm sürdüğü dönemde, bugün anladığımız anlamda bir devlet anlayışının olmadığı ve ondan önceki dönemden gelen bir alışkanlıkla, tüm otoritenin kiliseye ait olduğu bilinmektedir. Yaıla'a göre devletin varoluşu, işleyişi ve eko-politik sistem açısından taşıdığı anlam siyasal ve ekonomik

9 Bob Jessop, *a.g.e.* s. 15.

10 Cengiz Çağla, *a.g.e.* s. 250-251.

11 Ernst Cassirer, *Devlet Efsanesi* (çev. Necla Arat), Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1984, s. 179.

12 Spencer J. Pack, *Aristotle, Adam Smith and Karl Marx On Some Fundamental Issues in 21st Century Political Economy*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham 2010, s. 40.

13 Bob Jessop, *a.g.e.*, s. 471.

14 Jeremy Rifkin, *Avrupa Rüyası* (çev. Buket Okucu Özbay), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s.178.

Gazi

Akademik
Bakış

81

Cilt 11
Sayı 22
Yaz 2018

alt sistemler bakımından dönüşüm yaşamaktadır. Mutlak ve tek meşru otorite olarak sistemin tümünü kurmaya ve yönlendirmeye yetkili devlet düşüncesi tarihi süreç içerisinde sınırlı kontrol alanının hakim olduğu bir anlayışa taşınmakta ve modern yönetim anlayışının etkisiyle klasik devletin kurgulandığı eko-politik alt sistem karma bir kimliğe bürünmektedir. Bu dönüşüm sürecinin düşünce dünyasındaki taşıyıcılarının siyasal açıdan özellikle John Locke, ekonomik boyutta ise Adam Smith olduğu söylenebilir.¹⁵ Ayrıca Jessop'un da vurguladığı gibi ülke toprakları içinde politik düzenin sağlanabilmesi ve devletin kimliğini güvence altına alabilmesi için, politik düzen ve ahlaki veya dini alanlar arasında net bir ayırım yapılması zorunlu görülmektedir.¹⁶

Pek çok devlet teorisinden bahsetmek olanaklıdır. Ancak konu bütünlüğü açısından devlet kuramları tek tek ele alınmayacak, ilerleyen bölümde sadece bazı devlet tanımlamalarına kısaca yer verilecektir. Weber ve Durkheim devleti, toplumun bir alt sistemi olarak algılamışlardır. Devlet, toplum aracılığıyla anlaşılan ancak onun dışında bir birim değildir.¹⁷ Max Weber (1948) modern devleti, "verili bir bölgede meşru fiziksel güç kullanımı tekeline sahip çıkan bir insan topluluğu" şeklinde tanımlamaktadır.¹⁸ Weber (1968), devlet hakkındaki görüşlerinde özellikle zorunlu politik örgütün idari personeline atıfta bulunur. Bürokrasinin doğası ve bu doğanın devlet yönetiminin birliğinin gerçekleştirilmesindeki hayati önemi üzerine odaklanır. Ayrıca politik topluluk mahiyetindeki devletin, ortak ekonomik çıkarlardan daha fazlasını karşılamakla ilgilenmesi gerektiğine değinmektedir. Devlet, daha genel değerler temelinde ülke sakinleri arasındaki ilişkileri düzenlemelidir. Ayrıca devletin hem biçiminin hem de faaliyetlerinin toplumdaki topluma farklılaşacağını da ortaya koymaktadır.¹⁹

2. Devlete İktisadi ve Siyasi Bakış

Devlet fikri, iktisadın resmi başlangıç tarihi veya ilk iktisadi yaklaşım olarak kabul gören Merkantilistlerden beri tartışılmaktadır. Merkantilist yaklaşımda kabul gören fikir, devletin ekonomiye müdahalesinin gerekli olduğudur. Bu fikre kaynaklık eden düşünce, döneme ait ekonomik zenginleşme fikridir. Buna göre ekonomik zenginliğin kaynağı, değerli madenlerdir ve bunların ülkeye girişi ancak, devletin ticaret ve üretim alanına müdahalesi ve düzenlemeleriyle mümkün olacaktır. Fizyokratlar, bu görüş yerine devletin ekonomik hayatın içerisinde aktif rol üstlenmemesi gerektiğini, "bırakınız yapsınlar" ilkesi çerçevesinde kabul ederler. Klasik-Liberal yaklaşımda, bu görüşü kabul ederek, izlemektedir. Klasik liberal yaklaşımın fikir babası kabul edilen A. Smith'in devlet anlayışı üzerindeki genel kabul (günümüzde hala tartışma konusu olmakla beraber),

15 Atilla Yayla, *Liberalizm*, Liberte Yayınları, Ankara 2002, s. 14-15.

16 *Bob Jessop, a.g.e, Aynı yer.*

17 Cengiz Çağla, a.g.e., s. 256.

18 *Bob Jessop, a.g.e, s. 459.*

19 *Bob Jessop, a.g.e, s. 459.*

devletin küçük ve yalnızca güvenliği sağlayacak ana kurum olarak görüldüğü doğrultusundadır. Öztürk'e göre Klasik liberal yaklaşım, sanayi devrimiyle şekillenen süreçte ekonomi-devlet diyalektiğinde dört temel unsuru öne çıkarılmıştır. Özel mülkiyet, girişim özgürlüğü, rekabet ve arz-talep dengesi bu ekolün belli başlı ilkeleridir. Ekonominin doğal bir dengede olduğu görüşü devlet müdahalesini sürecin dışında tutmaktadır. "Görünmez el" ve "bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler" ilkeleri bunun en belirgin ifadesi olmuştur. Buna göre devlet fiyat mekanizmasının korunmasını ve piyasadaki denge halini koruyucu ölçülerde kalmalıdır. Smith'in devlet anlayışında devletin servet tüketene ceza veren ve ancak yaratıcı zihniyeti önleyici yüzü belirgindir. Devletin temel görevleri; iç ve dış güvenliği, bağımsızlığı sağlamak, adalet mekanizmasını işletmek, toplumdaki huzursuzlukları kanunlar çerçevesinde çözümlenmelidir.²⁰

Stigler'e göre 1776 yılında saygıdeğer efendi, hemşerilerine ekonomik zenginliğe ulaşmak için uygun bir yol olarak, açık ve etkili bir öneride bulunmuştur. Tabii ki bu tavsiye, vergiden kaçınmanın yollarını aramakla meşgul olan Amerikan kolonilerini de yönlendirmiştir. Bilindiği üzere Smith'in tavsiyesinin temel ağırlığı; ekonomik işlerin yürütülmesinin, özel vatandaşlara bırakılması halinde en iyi sonucu vereceği yönündedir. Devlet eğer, savaş kazanmak, adalet sunmak ve ticaret için çeşitli anayollar sağlamak gibi kaçınılmaz görevlerinde başarılı olacaksa, bu sayede bunu daha kayda değer biçimde yapabilecektir. Smith'in devlet fikri yaklaşık 240 yıl önce ortaya konulmuştur ve birkaç modern iktisatçı devletin ekonomik sorumluluklar için çok daha ciddi bir rol yerine getirmesi gerektiğine inanarak, onu göreve çağırmışlardır. Aslında pek çok modern iktisatçının, Smith'in reddettiği devlete ekonomide büyük bir rol verilmesi konusunda emin olmaları bir sürpriz değildir. Mesleki fikirler, uzun yıllar sonra değişmiştir ve tabii ki ekonomik ve politik kurumlar daha az kalıcı hale gelmiştir.²¹

19. yüzyılda şekillenen bir diğer devlet görüşü de Klasik liberal görüşe karşı çıkan Marksist yaklaşım tarafından ortaya konulmuştur. Bu anlayış devleti, genelde yöneten sınıf açısından ele alarak fonksiyonlarını buna bağlı olarak belirlemiştir. Marks ve Engels (2009:10), "Komünist Manifesto" da sınıf temelli bir devlet yönetimine gönderme yapmışlar ve devleti burjuvazinin egemenliğini sürdürmek için kullandığı bir araç olarak tanımlamışlardır.²²

Marks'ın yapıtlarına bakıldığında üzerinde uzlaşılan husus, tek bir devlet teorisine sahip olmadığı yönündedir. Ayrıca birbiriyle ilişkili bakış açıları ve konuların değişkenliği dikkat çekicidir. Ortak bir ayırım, özellikle "Komünist Manifesto" da ifade edilen devletin araçsal kavrayışı ve "The Eighteenth Bru-

20 Nazım Öztürk, "Ekonomide Devletin Değişen Rolü", *Amme İdaresi Dergisi*, XXXIX/1, 2006, s.19-20.

21 George J. Stigler, "The Economist and the State", *The American Economic Review*, LVI ½, 1965, s. 1.

22 Karl Marx- Friedrich Engels, *Komünist Manifesto* (çev. Muzaffer Erdost), Sol Yayınları, Ankara 2009, s. 10.

Gazi

Akademik
Bakış

83

Cilt 11
Sayı 22
Yaz 2018

maire of Louis Bonaparte” yapıtında bulunan baskın sınıftan ayrılarak özerkleşen devlet fikri arasındadır. Miliband, bu durumu Marks’ın birinci ve ikinci devlet görüşü olarak adlandırmaktadır.²³ Elster (1985)’e göre, Marksist devlet teorisinin merkezi sorusu; sınıf çıkarlarından özerk bir devlet ya da sınıf çıkarlarına indirgenecek bir devletin olup olamayacağıdır. Elster (1985)’ın sorusu, iki kavramı birleştirmektedir. Devlet, basitçe bir araç ya da tamamen araç dışı etki yaratacak bir varlık olarak anlaşılabilir mi? Araçsalcı yaklaşım, sadece sınıf çıkarlarının etkileri ile sınırlandırılmaz aynı zamanda sınıf dışı çıkarlar ve sosyal güçleri de içerebilir. Araçsalcı olmayan nedensel etkiler ise özellikle, devletin karşı karşıya kalacağı yapısal sınırları içermektedir. Devlete ilişkin açıklamaların araçsalcı ve araçsalcı olmayan şekilleri bir alternatif olarak algılanabilmesine rağmen, bunların nasıl birleştirileceklerini araştırarak daha üretken bir yaklaşım bulunmalıdır. Devlet faaliyetleri, hem kapitalist ekonomik sistemden kaynaklanan yapısal sınırlılıkların, hem de baskın sınıfın gücünün etkilerini taşıyabilir. İkinci soru, devletin bağımsız davranışlarının sınırları veya devlet özerkliği ile ilgilidir. İndirgemeci teoriler, onun kendi çıkarları ve kapasitesi ile ilgili bir konu olarak devlet kavramını reddederler ve onu toplum merkezli etkiler ve güçlere indirgenebilir olarak görürler. Diğer yandan devlet merkezli teoriler, devletin kapasitesi ve bağımsız çıkarlarına vurgu yaparlar. Ancak bunları ayrı ayrı ele alarak değerlendirmek, sonuç vermeyecektir. O nedenle bu iki yaklaşımın birleştirilerek kullanılması şarttır. Böylece Marks’ın genel bir tarih teorisi içerisinde özel bir devlet teorisi oluşturduğu ve birden fazla devlet teorisine sahip olduğu görüşü bertaraf edilebilir. Araçsalcılık tezi ve yapısal sınır tezi, iki temel nedensellik mekanizmasıdır. Bu iki temel nedensellik mekanizması ve onların aralarındaki etkileşim, üretim ilişkilerine dayanan ekonomik belirlenim tarihsel materyalist ilkeyi gerektiren devletin fonksiyonel açıklamasının ayrıntılarını sağlayacaktır.²⁴ Marksist devlet teorisi için kullanılan çeşitli yaklaşımlara burada yer verilmiştir. Ancak Marks’ın devlet teorisi üzerine söylenebilecek en önemli unsur, devlet fikrinin özel mülkiyet ve sınıf temelli şekillenen kapitalist devlet olarak şekillendiğidir.

Devlet, hanehalkı, aşiret, kan bağı grupları gibi kurumların yapamayacağı belirli ortak toplumsal işlevleri yerine getirmektedir. Devlet, en azından toplumsal ya da kamu gücü biçiminde, artı ürüne el koymanın ve bunu örgütlemenin ilk sistematik oluşumudur.²⁵ Wood’da yer alan bu tanım aslında bizi, devlet konusunda müracat etmemiz gereken ilk isimlerden birine yönlendirmektedir. Engels, “Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni” adlı yapıtında devletin düşünölemeyecek zamandan beri var olmadığını, gentilice örgütlen-

23 Ralph Miliband; “Marx and the State”, *Socialist Register*, 1965, II, s. 278-280.

24 Paul Wetherly, *Marxism and the State An Analytical Approach*, Palgrave Macmillan, New York 2005, s.10-12.

25 Ellen M. Wood, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması* (çev. Şahin Artan), Yordam Kitap, İstanbul 2008, s. 48-49.

menin egemenlik kuramayacağı kadar büyük yabancı toprakların fethinin bunda bir neden olduğunu belirtmektedir.²⁶ Aslında Engels bu yapıtında öncelikle, kan bağı, soy ve sopa dayalı örgütlenmelerin zamanla yerlerini devlet diye bir varlığa terk ettiklerini anlatmaktadır ve buna dair pek çok örnekte farklı nedenlerden bahsetmektedir, ancak hepsinden öte bir neden vardır; özel mülkiyet!

“Materyalist anlayışa göre, tarihte, egemen etken, sonunda maddi yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Ama bu üretim ikili bir özgülülüğe sahiptir. Bir yandan yaşam araçlarının..., diğer yandan insanların üretimi, türün üremesi...”.²⁷ Engels buradan şu sonucu çıkartacaktır: Bir toplumda emeğin gelişme aşaması ne kadar düşük, toplam emek ürünü dolayısıyla toplumun sahip olduğu servet ne kadar azsa, toplumsal düzen üzerinde kan bağına artan etkisi o kadar güçlüdür. Ancak emek üretkenliği arttıkça ve beraberinde özel mülkiyet ve değişim, servetler arası eşitsizlik dolayısıyla sınıflar arasındaki karşıtıkların temeli geliştikçe, kan bağı üzerine kurulmuş eski toplum yerini artık, kan bağından değil, mülkiyet rejiminden kaynaklanan yeni bir topluma bırakır. “Devletin yurttaşlarının hakları ve görevleri, toprak mülklerinin büyüklüğüne göre ölçüldü ve mülk sahibi sınıfların etkisi arttığı ölçüde, eski kandaşlık toplulukları geri plana geçti...”.²⁸ “Toplumun sınıflara bölünmesi belirli bir iktisadi gelişme aşamasında, devleti bir zorunluluk durumuna getirdi... Bu sınıflar ne kadar kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıktılarsa o kadar kaçınılmaz bir şekilde de ortadan kalkacaklardır. Onlarla birlikte devlet de kaçınılmaz bir biçimde yok olur. Üreticilerin özgür ve eşitlikçi birlik temeli üzerinde üretimi yeniden düzenleyecek olan toplum, bütün devlet makinesini bundan böyle kendine layık olan yere, bir kenara atacaktır...”.²⁹

Burada tartışılması gereken temel soru: Kamu politikalarının şekillenmesinde ana mesleki görüşler nasıl değişmiştir? Bir başka deyişle iktisatçılar, devletin gerekli fonksiyonları üzerine kullanışlı tavsiyeler vererek belli araçlar tanımlamayı hangi temele dayandırmışlardır? Smith ve onun disiplini ekonomik işlerde, devletin yetersizliğini hangi metotla ortaya koymuştur? Özellikle demiryolları, hisse senedi borsaları, ücret oranları ve fiyatlar, tarımsal hasıla ve binlerce diğer şeyde devlet kontrolünü tercih eden daha sonraki ekonomistler, devletin daha iyi yönetmesini veya yönlendirilmesini hangi yöntemle sağlamışlardır? İktisatçılar, girişimcilerin kar maksimizasyonu veya azalan getiriler yasalarını veri olarak alırken, mali istikrar veya serbest ticaret politikasının bilgeliliğine, nasıl daha fazla güven duymuşlardır? İktisatçılar genellikle kendi toplumlarını yönlendiren değerleri paylaşırlar ancak, kendi mesleki yeterlilikleri, ana ilham kaynağı mesleki dile çevrilen popüler dileklerden oluşmaz. Onla-

26 Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (çev. Kenan Somer), Sol Yayınları, Ankara 1992, s.174,178.

27 Friedrich Engels, *a.g.e.*, s. 12.

28 Friedrich Engels, *a.g.e.*, s. 120.

29 Friedrich Engels, *a.g.e.*, s. 178-179.

Gazi

Akademik
Bakış

85

Cilt 11
Sayı 22
Yaz 2018

rın yeterlilikleri, alternatif kurumsal çerçeve altında çalışan ekonomik sistemi anlamaktan geçer. Ekonomi politikasına katkı sağlayacak kendi görüşlerine sahiplerse, politika ve sonuçları arasındaki ilişkilerin bazı özel anlamları da ortaya çıkacaktır.³⁰

Görüldüğü gibi devlet kavramı, toplumsal bağlamda ele alınarak siyasi ve ekonomik kavramlar üzerine oturtulan bir varlıktır. En basit haliyle bir yönetim biçimi, en kapsamlı haliyle her türlü toplumsal karmaşık ilişkiyi düzenleyen bir yapı olarak algılanmaktadır. Ona ekonomide nasıl bir fonksiyon atfedileceği de belli nedenlerle her teorisyen açısından farklılaşabilmektedir.

3. Adam Smith ve Devletin Rolü

3.1. Smith'in Düşünce Sistemi Üzerine

Smith'in devlet anlayışı üzerine tartışmalar temelde iki yapıtı arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Ahlaki Duygular Teorisi (The Theory of Moral Sentiments) ve Ulusların Zenginliği (The Wealth of Nations)'nde ortaya konulan çıkar kavramının, tarihsel ve felsefi çekiciliğinin yanında, bugünün ekonomileri ve ahlak tartışmaları için ele alınışı da farklılaşmaktadır. Montes³¹ ve Göçmen³² e göre özellikle Alman Tarihçi Okul'a mensup filozofların Smith hususundaki ortak çıkarımlarından biri şudur: Smith'in bu iki eseri de farklı dışsal etkilerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ahlaki Duygular Teorisi (ADT)'nde David Hume'un, Ulusların Zenginliği (UZ)'nde ise Fizyokratların etkisi yoğun olarak görülmektedir. Bir başka deyişle Smith, İngiltere'de yaşadığı dönem içerisinde Hutcheson ve Hume'un etkisiyle bir idealisttir ancak Fransa'da yaşadığı dönem içerisinde, materyalizmle sıkı bir ilişki içerisinde bulunmuş ve İngiltere'ye bir materyalist olarak dönmüştür. Smith, ahlak felsefesini Hutcheson'dan ödünç aldığı iyilikseverlik (benevolence) ve Hume'dan ödünç aldığı sempati (sympathy) kavramları ile geliştirmiştir. Bu iki kavram yerini Fizyokratlarla belli bir süre temastan sonra çıkarıcılığa (self-interest) bırakmıştır. Göçmen'e göre Smith'in çalışmalarını dayandırmak istediği herhangi bir politika, insan ihtiyaçlarından önce karı önceleyen insani olmayan ve Sosyal Darwinist bir Neoliberalizm'den çok, çoklu anlayış (mutual sympathy)³³ politikaları ile anlaşılmalıdır. Smith'in çalışmaları bir bütün olarak ele alındığında, uygarlık tarihini açıklama çabası olarak görünebilir. Ulusların Zenginliği, insanoğlunun maddi gelişimi ile ilgiliyken, Ahlaki Duygular Teorisi, insanlığın ahlaki gelişimini ele almaktadır. Hatta Smith'in "Essays on Philosophical Subjects" adlı eserinde, insanlığın entellektüel gelişimi ile de ilgilendiği görülmektedir.³⁴ Ay-

30 George J. Stigler, *a.g.e.*, s. 1-2.

31 Leonidas Montes, *Adam Smith in Context A Critical Reassessment of Some Central Components of His Thought*, Palgrave Macmillan, New York 2004, s. 15-18; 29-33.

32 Doğan Göçmen, *The Adam Smith Problem Reconciling Human Nature and Society in The Theory of Moral Sentiments and Wealth of Nations*, Tauris Academic Studies, London 2007, s. 6-7.

33 Bkz. Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, Cambridge University Press, Cambridge 2002, s.19.

34 Doğan Göçmen, *a.g.e.*, s. 1.

rica Göçmen tartışmayı bir adım daha öteye taşıyarak Smith hakkındaki bu ikili görüşün arka planındaki farklılığı kabul ederken bunun bilinçli bir değişim olduğunu ifade eden görüşlere de yer vermiştir. Buna göre Smith ahlak felsefesini ele alırken insan doğasının iyi tarafını, iktisadi olarak ele alınış esnasında ise insan doğasının çıkarıcı tarafını ele alıp incelemiştir. Bu durum birbirine zıt iki farklı fikri değil, insan doğasına ilişkin iki tamamlayıcı fikri içermektedir.³⁵ Coase (1976)'a göre Smith, bu iki duygu ile piyasanın en büyük avantajını ortaya koymuştur. İyilikseverlik duygusunun zayıflığını dengelemek için çıkarıcılık veya bencillik duygusunun gücü kullanılmış ve piyasa kim oldukları bilinmeyen ve önemsiz olan kimselerin isteklerine hizmet etmek için ortaya çıkmıştır.³⁶

Smith, Ahlaki Duygular Teorisi'nde insan doğasını sempati ya da anlayış ile kavramış, Ulusların Zenginliği'nde ise insan davranışlarının egoist teorisini ortaya koymuştur. Ancak Smith, insanı ekonomik bir Robinson Crusoe olarak tasarlamaz ve toplum olmaksızın insanın var olabileceğini reddeder. Stephen (1991) tarafından ilginç bir nokta hatırlatılmaktadır: Sempati ya da anlayış; düzenleyici bir güç olarak karşımıza çıkarken, çıkarıcılık; motive edici bir güç³⁷ olarak görülmektedir.³⁸ Smith'in iki çalışmasındaki görüşlerin birbirini tamamlar nitelikte olduğu düşünülmektedir. Ancak özellikle insan doğasını tanımlarken sempatiyi çekirdeğe oturttuğu; sempatiyi sosyal varlıklar arasındaki doğal bağımlılığı, failer ve izleyiciler arasındaki sürekli ilişkileri geliştiren insan doğasındaki ana ilke olarak benimsediği göz ardı edildiği için, ardından tartışmalar yaşanmıştır. Sempati, insanların sadece değer yargılarını değil, aynı zamanda dışsal olarak davranışlarını da etkilemektedir.³⁹ Smith'de ortaya çıkan düzenleme gücü ve motivasyon gücünün farklı, ancak birbirlerini tamamlayıcı kabul edilen iki duygu üzerine oturtulması, doğal olarak devlet fikri konusunda da tartışmalara yol açmıştır. Sonuç itibarıyla, Smith'in bencillik veya çıkarıcılığı kavrayışının altındaki "anlayış" duygusunun ihmal edilmesi sonucunda, devlete dair önerilerinin anlaşılması zorlaşmıştır.

3.2. Smith'in Devlet Fikri Üzerine

*"Bütün özgür hükümet sistemlerinin sağlamlığı ve sürekliliği her ülkede ileri gelenlerin büyük kısmının, o ülkenin doğal soylular sınıfının kendi itibarını koruma ya da savunma gücüne dayanır. Bütün anlaşmazlıklar, bu ileri gelenlerin birbirlerinin itibarına saldırmalarından ve kendi itibarlarını korumalarından kaynaklanır."*⁴⁰

35 Doğan Göçmen, a.g.e., s. 8-10.

36 Mark Skousen, *The Big Three in Economics Adam Smith, Karl Marx and John Maynard Keynes*, M. E. Sharpe, New York 2007, s. 30.

37 Gabriel Vivenza, *Adam Smith and the Classics, The Classical Heritage in Adam Smith's Thought*, Oxford University Press, New York 2001, s. 90.

38 Leonidas Montes, a.g.e., s. 35-36.

39 Leonidas Montes, a.g.e., s. 54-55.

40 Adam Smith, *Milletlerin Zenginliği* (çev. Haldun Derin), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 686.

Gazi

Akademik
Bakış

87

Cilt 11
Sayı 22
Yaz 2018

Smith'in, Ulusların Zenginliği adlı yapıtının beşinci kitabı "Hükümdarın yahut Devletin Geliri Üzerine"dir. Beşinci kitapta Smith, genel olarak devletlerin asli görevlerini ve bu görevleri yerine getirmek için finansman kaynağını nereden sağlayacaklarına dair var olan örnekleri açıklayarak, görüşlerini sıralamaktadır. Ona göre bir hükümdarın birinci ödevi, topluluğu diğer toplulukların istilasından korumaktır. Bir başka deyişle en önemli işlerden biri, savunma hizmetidir. Bunun yanında hükümdarın ikinci ödevi, topluluktaki bir üyenin, bir diğer üye tarafından haksızlığa uğratılmasını engellemek için adalet hizmetini yerine getirmektir. Bir devletin son ödevi ise, özel bireyler tarafından karlı bulunmayan, bayındırlık işlerinin ve kamu kurumlarının kurulmasıdır. Bu tür işler ve kurumlar, toplumun ticaretini kolaylaştırmak ve halkın eğitimini ilerletmek için olanlardır. Toplumun ticaretini kolaylaştırmak için yapılacak işler ve kurumlar; anayol, köprü, liman vs. yapmak, para basmak ve posta yönetimi oluşturmak olarak belirtilmiştir.⁴¹ Smith'in Ulusların Zenginliği yapıtında ısrarla üzerinde durduğu husus, devlet tarafından gerçekleştirilecek işlere ilişkin finansmanın esasıdır. Devlet hizmetleri finanse edilirken; bu hizmetten yararlanan kişiler tarafından finanse edilmesi gerekliliği üzerinde durmaktadır. Buna yarar ya da tatmin ilkesi denilmektedir.

Aslında bu görevler içerisinde birinci ve ikincisinin varlığı Smith'de devletin temel nedenleri olarak öne çıkmaktadır. Ekonomik liberalizme olan bağlılığı koşulsuz kabul edilecek olursa, bir devlet için ana işlev, güvenlik ve adaleti sağlamaktır, denilebilir. Smith, ".....o değerli mülkiyetin sahibi için güven içinde bir gece uyuyabilmek, ancak mülki makamın kanat gemesi ile kabul olur" diyerek, güvenlik ve adalet hizmetlerini özel mülkiyetin bir sonucu yahut daha da geniş bakılacak olursa devletin nedenini, özel mülkiyeti korumak olarak görmektedir.

"...değerli ve geniş mülkiyetin benimsenmesi ister istemez, mülki yönetimin kurulmasına gerek gösterir. Mülkiyet olmayan yahut hiç değilse iki üç günlük emek değerini aşan mülkiyet bulunmayan yerde, mülki yönetime pek o kadar gerek yoktur."⁴²

Smith'in devlete dair ortaya koyduğu görüşler, "bırakınız yapsınlar" ilkesine duyduğu derin bağlılık nedeniyle sorgulanmıştır. Müdahaleci bir elin, görünmez elin işleyişine müdahalesi, kişisel hareket serbestisini engelleyecektir, şeklindeki inanç yaygındır. Ancak aynı görüş, kişisel hareket serbestisi vasıtasıyla yararını artıran bireyin, yararın cisimleşmiş ifadesi olan mülkiyetinin de korunmasına muhtaçtır. Bu durumda ise koruyucu bir yapıya ve düzene isteyerek sahip çıkmaktadır.

Smith, mülkiyet ve sivil yönetimin sıkı bir şekilde bağlı olduğunu ve ilk olarak servet eşitsizliği başladığında yönetimin ortaya çıktığını ders notları ve

41 Adam Smith, *a.g.e.*, s. 804-805.

42 Adam Smith, *a.g.e.*, s. 790.

diğer el yazmalarının derlenmesi ile oluşan “Hukuk Üzerine” adlı eserinde de dile getirmektedir. Sivil yönetimin gerçek varoluş nedeni, zenginliği korumak ve zenginleri fakirlere karşı savunmaktır. Bu nedenle mülk kavramı ortaya çıkana kadar yönetimin mevcudiyeti de söz konusu olmamıştır.⁴³

Smith'in yönetim ve devlet yaklaşımı, sadece mülkiyet temelli olarak ele alınıp irdelendiğinde bireysel faydayı önceleyen bir devlet fikri kaçınılmaz olarak düşünülebilir. Ancak Smith'in yapıtlarındaki devlet fikrinin daha geniş bir perspektifle ele alındığı ve ADT, UZ ve Hukuk Üzerine eserlerindeki görüşlerin çoğu yerde birbirinin aynısı ve tamamlayıcı nitelikte olduğu görülmektedir. Smith, sivil yönetimlerin ortaya çıkışını iki ayrı ilkeye dayandırır. Bunlardan ilki, otorite ilkesidir. Monarşilerde baskın ilke olarak tanımladığı otorite ilkesinden bahsederken otoriteyi fiziksel kuvvet, bedensel görünüm, yaş ve zenginlik gibi insanların güç kaynağı olarak yorumladıkları unsurlara dayandırır. İnsanların zengin ve güçlü olanın tutkularına değer verdiğini ve bunun nedeninin sınıfsal farklar ve toplum düzeni olduğunu belirtmiştir.⁴⁴ Sivil yönetimin ikinci ilkesi ise yararlılık ilkesidir. Smith'e göre insanları kamu görevlilerine itaat etmeye yönlendiren, tüm insanların adalet ve barışın devamlılığı için duydukları istektir. Bunların tesis edilmesi ve sürdürülebilmesi bu ilkenin varlığına bağlıdır. Sivil müesseseler sayesinde en fakirler, en zenginlerden haklarını alabilmektedir. Bu durumda insanları kamu görevlilerine itaat etmeye yönelten özel faydadan ziyade *kamu yarar*ıdır. Demokratik rejimlerde bu ilkenin baskın olacağını da belirtmektedir.⁴⁵ Mülkiyet açısından bakarken zenginin haklarını savunan Smith'in toplumsal adalet ve barışı tesis etmek için yaratılan servetten fakirlerinde yararlanmasını bir hak olarak yorumladığı görülmektedir. Esas amacı servet eşitsizliğinin yaratması muhtemel toplumsal huzursuzluğu engellemek dahi olsa, birçok kez toplum mutluluğundan bahsetmesi ve fakirlerinde yararlanma hakkına sahip olması gerektiğini dile getirmesi Smith'in devleti tarafsız olarak bir yapı olarak düşünmediğinin kanıtı olabilir.

Smith uygarlık tarihi içerisinde yönetim şekillerinin ve aslında var oluş nedenlerinin de farklılaştığını anlatır. Bir ülkenin gelişmişlik seviyesi arttıkça mutlak yetkisi kabul edilen savaş yapma yetkisinin önemsizleştiğini ve daha az elverişli hale geldiğini belirtir. Zanaatin ve ticaretin geliştiği bir ortamda zanaatkarı askere yollamanın meta üretimini durduracağını dolayısıyla hükümet gelirlerinin de azalacağını vurgular.⁴⁶ Smith ADT'de ticaret ve üretimin öneminden bahsederken meselenin özünde toplumsal refahın olduğunu ve bunu sağlayacak ana duygunun sempati olmadığını, görünmez el kavramının ön plana geçtiğini ortaya koyar. Ancak görünmez elin erdemlerinden bahsettiği bu kısımda bile yönetimin varlığına ve onun hareket alanına gönderme yapar.

43 Adam Smith, *Hukuk Üzerine Adalet, Kamu Düzeni, Devletin Gelirleri ve Silahlı Güçler* (çev. Ahmet Celiloğlu), Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 48; 55.

44 Adam Smith, a.g.e., 2018, s. 49-50; Adam Smith, a.g.e., 2002, s. 63-64.

45 Adam Smith, a.g.e., 2018, s. 50-51.

46 Adam Smith, a.g.e., 2018, s. 66; 72.

Gazi

Akademik
Bakış

89

Cilt 11
Sayı 22
Yaz 2018

"Mükemmel derecede emniyetli bir ortam sağlamak, ticaretin ve üretimin gelişmesi için değerli ve önemlidir. Her iki konudaki ilerlemeyi görmek bizi mutlu eder ve ilerlemeyi sağlayacak her şey ilgimizi çeker. Hem emniyet hem de ticari gelişim bir yönetimin kurduğu büyük sistemin parçasıdır ve ikisi de siyaset makinesinin dişlilerinin ahenkle ve uyumla hareket etmesini sağlarlar.Sistemin işleyişini bozacak veya engelleyecek en küçük bir sorunu ortadan kaldırırsanız dek bizim rahat etmez. Yönetimin tüm kurumları yönetime bağlı olarak yaşayan insanların mutluluğuna ne kadar hizmet ediyorsa o kadar önemlidirler. Zira bu kurumların tek işe yarar tarafı ve tek amacı budur"⁴⁷

Smith bu sistemin işlerliğini sağlamak için bireylerin vatandaşlık bilinçlerinin geliştirilmesinin gerekebileceğini ve bunun için kullanılacak anlatımlarda diğer unsurların yanı sıra kamusal yönetimin çeşitleri, avantaj ve dezavantajlarının da anlatılması gerektiğini belirtmektedir. Smith, ADT'de her bireyin devletin refah ve bekasına hizmet için var olduğu gerçeğinin farkında olduğuna değinerek, yönetim ve vatandaşlar arasında gelişen ilişkileri iki taraf açısından ele alır. Bir yönetimin ancak vatandaşlarının emniyetini, saygınlığını ve mutluluğunu önemseydiğinde destek toplayabileceğini aksi takdirde desteklenmeyeceğini ifade eder. Toplumsal karmaşanın hakim olduğu bir ortamda, bunu ortadan kaldırmak için büyük anayasa değişikliklerini dolayısıyla büyük bir devleti reforme edebilecek yasalar çıkartmayı göze alabilecek bir yönetimin vatandaşların nesiller boyu iç huzurunu ve mutluluğunu sağlayabileceğini savunur.⁴⁸ Smith, toplum huzuru ve mutluluğu için yönetimin gerekirse büyük yasal reformlara girişebileceğini vurgulayarak sistemin işleyişi açısından yönetim mekanizmasının önemine işaret etmiştir.

3.3. Smith'de Devletin Fonksiyonları Hakkındaki Tartışmalar

Smith'de hükümetin gerçek rolü, karmaşıktır. Smith öncelikle kendi zamanındaki hükümet kuralları ve düzenlemelerinin pek çoğuna açıkça karşıdır. O bu kuralların, Merkantilist sistemi inşa ettiğini iddia etmektedir ve sisteme karşı oluşu, kurallara karşı oluşunu da beraberinde getirmektedir. Samuels ve Medema'ya göre, hükümet ve yasalar, UZ kitabının ana konusu olarak görünüyorsa, bu Smith'in zamanındaki belli hükümet aktivitelerinin yönelimine olan karşıtlığından kaynaklanmaktadır. UZ kitabının vurgusu, hükümetin kötü olduğu değildir, ancak hükümet, yürürlüğe konulan Merkantilist politikalarla kötü işler yapar. Ancak bu durum, hükümet ve yasanın merkezi konumda olmadığını ispat etmez.⁴⁹

Stigler, Smith'in doğal özgürlük fikrine atfen; neden devlet müdahalesini salık veremeyeceğine dair görüşlerini belirtmektedir.⁵⁰ Sadece Stigler değil,

47 Adam Smith, a.g.e., 2002, s. 216-217.

48 Adam Smith, a.g.e., 2002, s. 273-274.

49 Spencer J. Pack, a.g.e., s. 88.

50 George J. Stigler, a.g.e., s. 5-9.

daha pek çok teorisyen Smith'deki devlet düşüncesinin müdahale içermediğini, yalnızca tarafsız bir devlet fikrini savunduğunu ve bunun için en önemli aracının da yasalar olduğunu ifade etmektedir. Hatta Leather ve Raines bir adım daha ileri giderek, Smith'in devlet fikrinin Kamusal Tercihler Teorisi'ndeki devlet anlayışının bir ön yansıması olduğu iddia edilmektedir.⁵¹ Bunun yanı sıra Smith'in gerekli olduğu sürece müdahaleyi savunduğu, daha esnek bir alanda bu konuyu tartıştığı hatta, bugünkü anlamda refah devletini savunduğunu iddia eden görüşlerde vardır. Bu görüşler ve bunlara dair nedenler aşağıda verilmiştir.

Skousen'e göre Smith, güçlü ama sınırlı hükümeti desteklemektedir. İskoç aydınlanmasının ve doğal özgürlüğün erdemlerinin taraftarlarından biri olarak Smith, ulusal savunma için doğru finanse edilen askeri birliğe duyulan ihtiyaç, mülkiyet haklarını ve özgürlüğü koruyacaktır demektedir. Ayrıca borçların ödenmesini ve sözleşmeleri güvence altına alacak bir yasal sistem, yollar, kanallar, köprüler, limanlar ve diğer altyapı projelerini içeren kamu işleri ve evrensel kamu eğitimi önermektedir. Smith, saf bir liberal değildir. Ancak büyük hükümetin tehlikeleri hakkında uyarılarda bulunmaktadır. Aynı zamanda devlet gücünü keskince eleştirmektedir. Smith'e göre politikacılar, genellikle savurgan ve ikiyüzlü kimselerdir. Smith, denk bütçeyi ve özelleştirmeyi savunurken, büyük miktarda borca da karşı çıkmaktadır.⁵²

Smith'in ekonomi politikaları için ilk temeli, doğal özgürlük (natural liberty) sisteminin etkinliğine dair duyduğu inançtır. Bu inatçı İskoç üzerinde, geç aydınlanmanın doğal yasalarına derin katkılar yapan yakın arkadaşı David Hume'un etkili olduğu konusunda çok az şüphe vardır. Ancak Smith, politik yaşamın ardında yatan bölge olarak, doğal özgürlüğü önermemektedir. Aslında O; kendini iyileştirmenin yollarını arayan bireyin, kaynağını kendisine daha çok kazandıracak yerlerde kullanacağını ve bu kaynak yönlendirmenin topluma da daha çok kazandıracak olduğunu, iddia etmektedir. Smith'e göre birey, kendi çıkarlarını bilmediği yerde veya kendi çıkarlarını iyileştirebilecek güce sahip olmadığı yerde yani büyük ölçüde devlet müdahalesi altında iken serbest hissedemeyecektir. Bu nedenle Smith, girişilen gönüllü işlemlerden kişileri kısıtlamanın, onların haklarını ihlal etmek için değil, onları desteklemek için konulan yasaların gerçek işinin, doğal özgürlüğe açıkça tecavüz etmek olduğunu ifade etmektedir. Bir başka deyişle, tüm toplumun güvenliğini tehlikeye atabilecek birkaç bireyin doğal özgürlüğü için ortaya konulan bu çabalar, en despotundan en özgürüne kadar, tüm hükümetlerin yasaları ile ölçülü olmalıdır. Yangının yayılmasını engellemek için inşa edilen duvarların zorunluluğu, doğal özgürlüğe tecavüzdür.⁵³

51 Charles G. Leather- Patrick J. Raines, "The Protective State Approach to The Productive State in The Wealth of Nations: The Odd Case of Lay Patronage", *Journal of the History of Economic Thought*, XXIV/4, 2002, s. 436.

52 Mark Skousen, *a.g.e.*, s. 34-35.

53 George J. Stigler, *a.g.e.*, s. 2-3.

Gazi

Akademik
Bakış

91

Cilt 11
Sayı 22
Yaz 2018

Özel ekonomik aktivite için Smith'in güçlü tercihlerinin ikinci temeli, onun derin biçimde devlete duyduğu güvensizliktir. Bu güvensizlik, temel olarak devletin yeterliliğinden çok, onun motiflerine karşıdır. Smith, beceriksiz hükümet yönlendirmeleriyle pek az ilgilenir, aslında açıkça O, etkinlik söz konusu olduğu sürece ortak sermayelerin ve birçok üniversitenin bile devletten daha kötü suçlular olduğuna inanır.

"Ticaretin genel olarak korunması; devlet varlığının savunulması için, hep temelden gerekli; ödevin ve bundan ötürü, yürütme erkine ait gerekli bir parçası sayılmıştır"⁵⁴

"Devletin yapmayı basirete uygun görmeyebileceği bir denemeyi, ortaklıklar kendi keselerinden yaparak, birtakım yeni ticaret kollarının yaratılmasında belki faydalı olmuşlarsa da gel zaman git zaman bunlar, ya genellikle sıkıntı verecek duruma ya işe yaramaz hale gelmişler ve ticareti ya çığırından çıkarmışlar ya avuçları içinde kısıvrak bağlamışlardır"⁵⁵

Onun devlete dair asıl şikayeti, tüccarların, imalatçıların her şeyin üzerinde kendi kendilerine hizmet eden, eklemli ve örgütlü grupların yapısını temsil etmesindedir. Yasama, ortak malların genişleyen ölçüde sunumunu, belli çıkarların yaygaracı ısrarından daha az yönlendirebilecektir. Smith, destek gören ilk argümanında güçlü bir ustalık sergilemektedir- özgür bireyler etkin şekilde kaynaklarını kullanabilir- ancak oldukça dogmatik olarak değerlendirilen ikinci argümanı yeterli kabul görmesine rağmen yönetim makinesinin tarafsızlığını reddetmektedir.⁵⁶ Pack'a göre hükümet politikalarının bu özel sistemi, temel olarak kapitalist sınıfın çıkarları için ve bu çıkarlar tarafından yapılandırılır. Smith, tüm bu Merkantil sistemi arzu edenleri belirlemenin çok zor olmadığını belirtmektedir. Bu sistemi arzu eden, çıkarları tamamen ihmal edilmiş olan tüketici değildir. Bu sistemi arzu edenler, çıkarları dikkatlice hesaba katılan ve çıkarları hesaba katılanlar arasında sistemin ana mimarları olarak görülen tüccar ve imalatçıların büyük kısmını kapladığı, üreticilerdir. Onlar kendi dar ekonomik çıkarlarını teşvik edecek bu politikaları geliştirirler ve sistem onların gücü ve zenginliği için devam eder. Endüstrinin güçlü ve zengin faydasını sürdüreceği şekilde, fakir ve düşkünün faydasını da tümüyle ihmal ve reddedilecek şekilde oluşturulması sürpriz değildir.⁵⁷

Buradaki en önemli soru; doğal özgürlük sisteminde Smith'in devlet teorisi rolünün mantıklı bir açıklamasını vermek olanaklı mıdır? olmalıdır. Daha doğrusu; bu teori, bırakınız yapsınlar gibi bir slogana veya tek bir ilkeye indirgenebilir mi? Bunun cevabı elbette "hayır" olacaktır.⁵⁸ Bunu tartışmaya açan ilk isim Jacob Viner olmuştur. Viner (1927); Smith, "bırakınız yapsınlar" ilkesini sa-

54 Adam Smith, *a.g.e.*, s. 816.

55 Adam Smith, *a.g.e.*, s. 817.

56 George J. Stigler, *a.g.e.*, s. 3-4.

57 Spencer J. Pack, *a.g.e.*, s. 89.

58 Jeffrey Young, "Unintended Order and Intervention: Adam Smith's Theory of the Role of the State", *History of Political Economy*, XXXVII, 2005, s. 91.

vunan bir teorisyen değildir demektedir. Viner (1927)'dan çok sonraları, Reisman (1998)'da Smith'in UZ kitabında bırakınız yapsınlar ilkesini savunmaktan ayrıldığını kaydetmektedir.⁵⁹ Daha sayısız araştırmacı, Smith'in aslında, hükümet aktivitelerinin geniş ve esnek bir aralıkta olması gerektiğini savunduğunu kavramıştır. Ancak Viner (1927), bu çerçevede ortaya koyduğu ilkeleri desteklemek ve Smith'in gündemini toplulaştırmak için bir çaba harcamamıştır. Aslında O, bu tür bir projeyi gerçekleştirmenin imkansız olduğu fikrine sahip gibi görünmektedir. Bu nedenle Viner (1927)'in iktisat tarihindeki otoritesine rağmen, Smith'in devlet anlayışı üzerine sorulan sorular tartışmalı kalmaya devam etmiştir. Heilbroner, Smith'e göre devletin yapması zorunlu olan şeylerin bir listesini çıkartırken, West (1990) ve Stigler (1965), Smith'in ekonomik liberalizm ve sınırlı devleti savunduğunu ortaya koymaya çalışmışlardır.⁶⁰

Viner (1927), temel sorunun; Smith'in bir yandan doğal özgürlüğün erdemlerine övgüler yağdırırken, diğer yandan UZ kitabında kamusal işleri anlatan beşinci kitapta, belli hükümet müdahalelerinin önemli bir listesini sıralamış olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir.⁶¹

Skinner, Smith'i anlamak için onun ilkelerine konsantre olunması gerektiğini ifade eder. Ancak bu sayede Smith'in felsefi duruşunun karmaşıklığı anlaşılabilir. Böylece rekabet halindeki politik kurallar arasındaki iki diyalektik gerilim açısından, devletin rolü konusundaki duruşunun tutarlı bir açıklaması sağlanabilir. İlk olarak değişebilir (commutative) bir adalet olarak anlaşılabilir; adalet ve ortak mallardan elde edilen tatmin ya da yarar arasında bir ilişki vardır. İkinci olarak, değişebilir adalet ve eşitlik olarak anlaşılabilir bölüşümde adalet arasında bir ilişki vardır. Bu iki ilişkiye dayanan Smith'in genel duruşunu, fark etmek zordur. Aslında Smith, ADT'nde bunu açıkça vermiş ve UZ'de buna bağlı kalmıştır. İnsan doğasında içsel olarak bulunan hırslara dayandırılan; hesaplanmadan ortaya çıkan düzen (unintended order) teorisi, adaletin asıl kaynağıdır. Adalet ise tüm toplumun iyiliğini sağlayacak olan toplumsal düzenden sorumludur. Elde edilecek tatmin, hesaplanmayan bir sonuçtur. Benzer şekilde bölüşümde eşitlik, hırslardan kaynaklanan bireysel davranışın hesaplanmayan bir sonucu olarak, eşanlı olarak ortaya çıkar. Bu ikili ilişkinin temel özelliği, adaletin kamusal tatmin için hem gerekli hem de yeterli koşul olduğudur. Adalet, duruma göre hareket eden failere dayanan sıradan yaşamın ve etkileşimlerin dışında ortaya çıkar. Aynı genel davranış biçimi, UZ'de tekrar edilmektedir. Orada da çıkarıcılık, trampa yapma eğilimi, saygı duyulma isteği, kamusal tatmininin ana göstergesi olan artan nüfus ve milli servetin etkili nedenleri olurlar. O halde sorun yahut gerilim, adalet, tatmin ve eşitlik arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. Bu politik kurallar, aynı felsefi sisteme

59 Charles G. Leather- Patrick J. Raines, *a.g.e.*, s. 427 ve Jeffrey Young, *a.g.e.*, s. aynı yer

60 Jeffrey Young, *a.g.e.*, s. aynı yer

61 Jeffrey Young, *a.g.e.*, s. 92.

Gazi

Akademik
Bakış

93

Cilt 11
Sayı 22
Yaz 2018

dayandırıldığından, Smith'in teorisi bir bütün olarak tutarlı ve süreklidir. Ancak hesaplanmadan oluşan düzen ve müdahalenin bir arada anlaşılması zordur.⁶²

Smith'de müdahaleyi gerekli kılan hallerden birisi; hesaplanmayan düzenin bir sonucu olarak, tatmine de neden olacak adaletin ortaya çıkmamasıdır. Bu durumda tüm toplumun iyiliği için yasa, bireysel davranışları düzenleyecek şekilde işleyebilir. Böylece adalet ve kamusal tatmin ilişkisi sürdürülecek ve sonuçta eşitliğin ortaya çıkması sağlanacaktır. Bu durum dışında eşitliğin sağlanması imkansızdır. UZ'de, piyasa başarısızlığı durumunda bireysel çıkarların takip edilmesi ile kamusal tatminin maksimize edilemeyeceği gösterilmektedir. Bunun için iki örnek bulunmaktadır: Faiz oranlarının ve banknotlar konusunun düzenlenmesi. Faiz oranları ile ilgili yaşanacak sorun, asimetrik bilgi sorunudur. Faiz oranlarının artmasına izin verilirse, piyasadaki kredi miktarı azalacaktır. Yani çıkarların takip edilmesi, toplum sermayesinin tahrip olmasına neden olacaktır. Banknotlar konusundaki düzenlemeler de piyasa başarısızlığına benzer bir örnektir. Düzenlemenin yokluğu, pek çok kişiyi banker olmaya özendirilecek ve cesaretlendirecektir. Bunun sonucunda ise sistemin güvenilirliği azalacak ve bankaların başarısızlık olasılığının artması kamuya zarar verecektir. Bunun engellenmesi için Smith, küçük ölçekli bankacılığın sigortalannamasını önermekte ve böylece birkaç kişiyi korumak için toplumun tümünün güvenliğinin tehlikeye düşmesinin engelleneceğini düşünmektedir.⁶³ Kısacası Smith, piyasa başarısızlığını düzeltmek için yapılacak müdahalelerin genel kuralını vermektedir. Ayrıca bu tür düzenlemelerin, doğal özgürlüğün tahribi olarak yorumlanabileceğini, ancak bu tür düzenlemelerin aslında çoğunluğun hakkını korumak için gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.⁶⁴

Viner (1927)'ın yıllarca önce iddia ettiği gibi, Smith, egemenlik gücünü sadece üç temel görevi yerine getirmekle sınırlamamış, ekonomiye devlet müdahalesinin daha geniş bir alanda olabileceğini desteklemiştir. Smith, ahlak felsefesinde etkileşim halinde olan üç politik kuralı; değişebilen adalet, bölüşümde eşitlik ve kamusal yararı tanımlamakta ve toplumda bu değerler arasında yaşanan kırımların düzenlemeye konu olabileceğini dile getirmektedir.⁶⁵

Leathers ve Raines tarafından ortaya konulan bir diğer yaklaşıma göre Smith'in egemenlik gücü üzerindeki çelişkili ifadelerinin nedeni; dini fanatizm tarafından sosyal huzurun bozulmasını engellemek için, isabetli bir ikinci en iyi politika araştırmasından kaynaklanmaktadır. 18.yy. İskoçya'daki kurumsal çevre; tüm dini cemaatler doğrultusunda "bırakınız yapsınlar" durumunu sağlayan ve her bireyin kendi peder ve dinini seçme hakkını güvence altına alan devletin, birinci en iyi politikasına yardımcı olarak görülmemiştir. Ancak yazarlara göre,

62 Jeffrey Young, *a.g.e.*, s. 94.

63 Charles G. Leather- Patrick J. Raines, *a.g.e.*, s. 429.

64 Jeffrey Young, *a.g.e.*, s. 107-110.

65 Jeffrey Young, *a.g.e.*, s. 116.

Görüş

Akademik
Bakış

94

Cilt 11
Sayı 22
Yaz 2018

Smith'in ikinci en iyi politikası, sosyal huzuru korumaktan çok, 1830 ve 1840'lı yıllarda İskoçya'da büyük sosyal parçalanmalara neden olan bir konu olmuştur. İronik olarak, dini eğitim için kurumsal bir düzenleme, Smith'in birinci en iyi politikası ile daha uyumlu olan, egemenlik gücü üzerine bir tartışmadan kaynaklanmıştır.⁶⁶

Leathers ve Raines'e göre Smith'in kamu ekonomisi üzerindeki görüşlerine ilişkin iki geleneksel yorum vardır ve bunların her ikisi de West (1990) tarafından ret edilmiştir. Viner (1927), belli alanlarda "hesaplanan" uyuma erişebilmek için, işe hükümetin katılmasıyla Smith'in karşılaştırmalı üstünlükten ayrıldığını göstermek için UZ kitabından ayıkladığı belli ifadeleri kullanır. Oysa West'e göre hisseli sermaye ortaklıkları ve sınırlı sorumluluk dahilinde gerçekleştirilecek yeni kamu işleri, Viner tarafından hatalı değerlendirilmektedir. İkinci yoruma göre ise Smith, piyasa başarısızlığının modern kamusal mallar teorisini önceden görmektedir. Ancak West, buna dair ciddi kanıtlar bulamamıştır. Buchanan'dan ödünç alınan terimlerle Smith'in egemenlik gücünün üç görevi genellikle devletin fonksiyonlarının iki kategorisini tanımlar. Korumacı devlet rolü, adalet ve savunmanın sorumluluğu iken, verimli devlet rolü, kamu işleri için sorumluluktan bahseder. Smith, devletin bu iki bölüm arasında gücünün tam olarak bölündüğünü ileri sürer. Çünkü verimli devlet, getiri ve aşırı güç için kendi gerçek sınırlarını aşma eğilimindedir. Ancak doğrudan hükümet aktivitelerinden daha çok verimli devlete, korumacı devleti uygulamayı içeren iki görüş arasında önemli bir bağlantı vardır.⁶⁷

West (1990)'e göre, UZ'deki verimli devlete uygulanan korumacı devlet yaklaşımı; kamu işlerinin potansiyel özel üreticileri olarak hisseli sermaye şirketleri ile ilgilidir. O, Smith'in bazı girişimler topluma yararlıdır, ancak karlı olmadığından üstlenilmez şeklindeki ifadesinin standart yorumunu ret etmektedir. Yani bu sorunların çözümü, yasal kuralların bulunmasıdır. Eğer mülkiyet haklarını düzenleyen yasal kurallar yenilenirse ve yarar ilkesinin uygulanabileceği piyasalara izin verilirse, kullanan öder şeklindeki uygulama ile en iyi politikanın uygulanmış olacağını iddia eder. West, Smith'in ikinci en iyi kuralını kiliseleri desteklemek için gönüllü katkıların telkin edilmesinde ve öğretmen ücretleri için çağrılmasında uyguladığını açıklar.⁶⁸

Bu diğer görüşe göre ise West (1990)'in ortaya koyduğu yaklaşım çok da doğru değildir. Açıkçası, egemenlik gücünün sivil yasaları, ikinci en iyi kuralından farklıdır. Egemenlik gücü, dini fanatizmin bozucu etkilerini engelleme niyetinde olan pozitif yasanın bir ürünü olarak yaratılan kurumdur. Hiçbir doğrudan devlet müdahalesi içerilmez. Korumacı devlet yaklaşımı bir mülkiyet hakkı olarak, egemenlik gücünün yasal kural yaratmasıdır. Verimli devlet yak-

66 Charles G. Leather- Patrick J. Raines, *a.g.e.*, s. 427-428.

67 Charles G. Leather- Patrick J. Raines, *a.g.e.*, s. 435-436.

68 Charles G. Leather- Patrick J. Raines, *a.g.e.*, s. 437.

Gazi

Akademik
Bakış

95

Cilt 11
Sayı 22
Yaz 2018

laşımı ise, dini eğitimi gerçekleştiren kilise yöneticilerinin egemen tarafından seçilmesi ile ulaşılabilecek sosyal huzurun korunmasıdır.⁶⁹

Meyerson'e göre de Smith hiçbir zaman minimum bir devlet veya hükümet anlayışını tercih etmemiştir. Hükümetler, birçok sorumluluğa sahiptir. Ancak boyutları altı ilke ile sınırlandırılmıştır:⁷⁰

- Özel sektörde ekonomik büyümenin canlı kalmasını sürdürebilmek için vergiler ılımlı bir düzeyde tutulmalıdır.
- Kamu işleri, onlardan yararlanan kişiler tarafından finanse edilmelidir.
- Kamu sorumlulukları, onların monopol gücüne sahip olmasına izin veremeyecek şekilde, özel işletmeler tarafından yönlendirilmelidir.
- Çalışmayan hükümet programlarından vazgeçilmelidir. Diğer ülkeler, daha düşük ticaret engelleri uygularken, buna göre tarife uygulanması desteklenebilir ancak diğerleri, bu işte başarısız olurlarsa tarifeler hemen ortadan kaldırılmalıdır.
- Yerel veya bölgesel fayda sağlayan hükümet programları, yerel gelirler tarafından finanse edilmelidir ve dikkatsiz yönetim ve gücün kötüye kullanılmasına karşı bir koruma olarak, otorite tarafından yönetilen yerel halk sorumlu tutulmalıdır.
- Piyasa rekabetinin sorumluluğu, hükümetler tarafından üstlenilmelidir. Örneğin Smith, öğretmenler uyuşuklaşmaları veya öğrencilerine çok az şey öğretmelerini diye onlara yapılacak ödemenin otomatik ve tam bir ödeme olmasına karşı çıkar. Aslında öğretmenlerin ödemeleri kısmen de olsa "eğitimde seçme hakkı" gereği, onların kendi eğiticilerini seçmelerine izin verecek şekilde öğrencilerin harçlarından yapılmalıdır.

Ulusların Zenginliği, günümüzün birçok ülkesinde olduğu gibi yaşlılar için sağlık hizmeti ve gelir sağlayacak en büyük bütçe uygulamalarına yol göstermez. Ayrıca 90'lı yılların en önemli konularından biri olarak ortaya çıkan çevre politikalarını da kapsamaz. Ancak ekonomik özgürlük aşıkları için, rekabetçi piyasa ekonomileri ile tutarlı, geri çevrilemez, dahiyane ve kapsamlı bir hükümet çerçevesi teklif etmektedir.

Özel'e göre Smith için devlet hem bir etkileyici hem de başlı başına bireylerin yaşamındaki en kapsayıcı varlık belirleyicidir. Smith politik ekonomi konusundaki görüşleriyle sistemli bir bütün ortaya koymaya çalışmış ve birey özgürlüğünün belirli durumlarda sınırlanabileceğini öngören bir devlet modeli tasarlamıştır. Bunu yaparken devletin üstlendiği temel görevleri açıkça ortaya koyarak liberal düşüncenin istisnalarından biri haline gelmiştir. Smith için devlet ortaya koyduğu görüşleri bakımından vazgeçilmez bir aktördür. Toplum

69 Charles G. Leather- Patrick J. Raines, *a.g.e.*, s. aynı yer.

70 Adam Meyerson, "Adam Smith's Welfare State Generous Government is Consistent with a Market Economy", *Policy Review*, no.50, 1989, s. 67.

oluşturan bireylerin kendi çıkarlarını gözeterek bir değiş tokuş yöntemiyle kazancını artırdığı öngörüsü pek muhtemeldir ki Smith'in bu dengeyi kurmasının başlıca sebebidir. Devletin bir sosyal sözleşme yoluyla inşa edildiğini ortaya koyan Hobbes gibi düşünürler toplumun bir kaosa düşmekten kurutulmasının bireylerin kendi hallerine bırakılarak değil otoriter bir devlet icrası ile mümkün olduğunu ortaya koyarlar. Oysa ekonominin doğal dengesi bakımından bunun bir denge halinde sisteme eklenmesi beklenir. Smith birey çıkarları ile sosyal çıkarların uzlaşabildiği bir devlet mekanizması sunmaktadır.⁷¹

Görüldüğü gibi Smith'in devlet görüşü hakkında yazında bir fikir birliğine ulaşılamamıştır. Smith'in ahlak felsefinde ve maddi temeli açıklayan UZ'de yer alan aynı ifadeler, teorisyenler tarafından bambaşka şekillerde yorumlanmıştır. Kısaca doğal özgürlüğün üstünlüğünü savunduğunu, toplumsal ahengin bozulma ihtimali karşısında devletin bu ahengi koruyan fail olacağını ve güçlü devletin sistemin sürdürülebilirliği için bir garantör olarak hareket etmesi gerektiğini ifade eden görüşlere rastlanmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Devlet en eski sosyal yapılardan biri olmasına rağmen yıllar boyunca ne olduğu ve hangi açılardan ele alınacağı konusunda tam bir uzlaşmaya varılamamıştır. Bu karmaşık yapıyı anlama çabaları sonucunda her bir fonksiyonunun ayrı ayrı irdelenerek belli çözümlenmeler yapılması ile indirgenmiş ve sadece belli disiplinleri ilgilendiren tanımlamalar ortaya konulmuştur. Özellikle siyaset bilimi açısından yönetim faaliyeti ve ekonomik açıdan piyasa ile gireceği iş birliği veya ilişki ön plana çıkartılmıştır. Devleti her açıdan tanımlamaya çalışmak nafile bir uğraş olmasına rağmen sosyal bilimcilerin toplumsal yapıyı, olayları ve olguları anlamlandırması açısından hukukla beraber toplumdaki en önemli kurumlardan biri olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Çalışmada ele alınan ahlak filozofu veya günümüzdeki baskın kimliği ile Klasik iktisadın fikir babası olan Adam Smith'in devlet hakkındaki görüşleri ise başlı başına bir muamma olarak düşünülmektedir. Bu nedenle Smith'i anlamak aslında siyaseten ve ekonomik açıdan büyük katkılar sağlayacaktır.

Adam Smith'in çalışmalarının tarihsel bir bütünlük içerisinde verildiği, yapıtlarında toplumların tarihsel süreçlerini ve birbirlerinden farklılıklarını da ele aldığı göz ardı edildiğinde yazdıklarını anlamak oldukça güç olduğu gibi aynı zamanda birbiri ile çelişen pek çok görüş olduğunu söylemek kolaylaşacaktır. Ancak O'nun yaşantısına, etkilendiği kişilere ve yaklaşımlara tarihsel süreç içerisinde ilerlemeci bir şekilde bakıldığında, düşünce sisteminde bir bütünlük olduğu görülecektir. Ders notları ve el yazmalarının derlemesi olarak çıkarılan Hukuk Üzerine eseri açıkça yönetimlerin doğuşunu, varlık nedenlerini ve nasıl değişikliklere uğradıklarını aktarmaktadır. İnsan tutumlarının teme-

71 Hüseyin Özel, "İktisat ve Sosyal Teoride "Görünmez el Eğretilemesi"", *Amme İdaresi Dergisi*, XLII/2, 2009, s. 52-54.

Gazi

Akademik
Bakış

97

Cilt 11
Sayı 22
Yaz 2018

lindeki duyguları açıklamayı hedef alan ADT eserindeki yönetim anlayışı ise çoğu zaman aynı fikirlerle veya aynı doğrultuda fikirlerle açıklanmıştır. Bu eserlerinde yer verdiği devlet fonksiyonlarının daha derli toplu aktarıldığı yapıt, UZ olmuştur. Bu eserde devletin veya daha dar bir ifadeyle hükümetlerin fonksiyonlarını ele almış ve devletin ekonomideki rolünün sınırlarını çizmiştir. UZ adlı yapıtı kimilerine göre tarafsız devlet fikrine hizmet edip liberalizmin esaslarını sıralarken, kimilerine göre günümüz sosyal devletlerinin bir ön yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Hukukun konuları olarak gördüğü adalet, kamu düzeni ve devlet gelirlerine her üç yapıtında da yer vermiştir. Bu bağlamda Smith'in her şekilde toplum huzurunu ve mutluluğunu öncelediği, bunu tesis edebilecek mekanizmalardan biri olarak devleti gördüğü aşikardır. Hukuk, yönetim makinesinin varlığı ve bunun yüklediği fonksiyonlar, O'nun sisteminin devamını sağlayacak garantörler gibi düşünülebilir. Smith'in devlet hakkındaki görüşleri, sosyal devletin tüm faaliyetlerini kapsamasa da tarafsız devlet kadar da müdahalesizliği düstur edinmiş gibi görünmemektedir. Bireyin hareket serbestliğini ve özel sektörün rekabet edebilirliğini yasalarla koruyan ancak kamusal yararı da unutmayan bir devlet anlayışı, Klasik liberal yaklaşımın devletinden farklı bir noktada değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

BARZEL, Yoram, *A Theory of The State Economic Rights, Legal Rights and the Scope of the State*, Cambridge University Press, Cambridge 2002.

BAŞGİL, Ali Fuat, "Devlet Nedir?: Realist Bir Tarif Denemesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, XII/4, 1946, s. 981-990.

CASSIRER, Ernst, *Devlet Efsanesi* (çev. Necla Arat), Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1984.

ÇAĞLA, Cengiz, *Yeni Başlayanlar İçin Siyaset Bilimi*, Omnia Yayınları, İstanbul 2010.

DUNCAN, Graeme, "Mill, Marx and the State", *Democracy and The Capitalist State* (ed. Graeme Duncan), Cambridge University Press, Cambridge 1989.

ENGELS, Friedrich, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (çev. Kenan Somer), Sol Yayınları, Ankara 1992.

GÖÇMEN, Doğan, *The Adam Smith Problem Reconciling Human Nature and Society in The Theory of Moral Sentiments and Wealth of Nations*, Tauris Academic Studies, London 2007.

JESSOP, Bob, *Devlet Teorisi Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak* (çev. Ahmet Özcan), Epos Yayınları, Ankara 2008.

LEATHERS, Charles G. and RAINES, Patrick J., "The Protective State Approach to The Productive State in The Wealth of Nations: The Odd Case of Lay Patronage", *Journal of the History of Economic Thought*, XXIV/4, 2002, s. 427-441.

MARX, Karl ve ENGELS, Freidrich, *Komünist Manifesto* (çev. Muzaffer Erdost), Sol Yayınları, Ankara 2009.

Göz

- MEYERSON, Adam, "Adam Smith's Welfare State Generous Government is Consistent with a Market Economy", *Policy Review*, no. 50, Fall 1989 s. 66-67.
- MILIBAND, Ralph, "Marx and the State", *Socialist Register*, 1965, II, s. 278-296.
- MONTES, Leonidas, *Adam Smith in Context A Critical Reassessment of Some Central Components of His Thought*, Palgrave Macmillan, New York 2004.
- ÖZEL, Hüseyin, "İktisat ve Sosyal Teoride "Görünmez el Eğrilemesi"", *Amme İdaresi Dergisi*, XLII/2, 2009, s. 45-65.
- ÖZTÜRK, Nazım, "Ekonomide Devletin Değişen Rolü", *Amme İdaresi Dergisi*, XXXIX/1, 2006, s. 17-38.
- PACK, Spencer J., *Aristotle, Adam Smith and Karl Marx On Some Fundamental Issues in 21st Century Political Economy*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham 2010.
- RİFKİN, Jeremy, *Avrupa Rüyası* (çev. Buket Okucu Özbay), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.
- SKOUSEN, Mark, *The Big Three in Economics Adam Smith, Karl Marx and John Maynard Keynes*, M. E. Sharpe, New York 2007.
- SMITH, Adam, *The Theory of Moral Sentiments*, Cambridge University Press, Cambridge 2002.
- SMITH, Adam, *Milletlerin Zenginliği* (çev. Haldun Derin), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- SMITH, Adam, *Hukuk Üzerine Adalet, Kamu Düzeni, Devletin Gelirleri ve Silahlı Güçler* (çev. Ahmet Celiloğlu), Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2018.
- SPENGLER, Joseph J., "The Role of The State: The Role of State in Shaping Things Economics", *The Journal of Economic History*, VII, Supplement: Economic Growth: A Symposium, 1947, s. 123-143.
- STİGLER, George J., "The Economist and the State", *The American Economic Review*, LV/ ½, 1965, s. 1-18.
- THOMAS, Paul, *Alien Politics Marxist State Theory Retrieved*, Routledge, London 1994.
- VIVENZA, Gabriel, *Adam Smith and the Classics, The Classical Heritage in Adam Smith's Thought*, Oxford University Press, New York 2001.
- WETHERLEY, Paul, *Marxism and the State An Analytical Approach*, Palgrave Macmillan, New York 2005.
- WOOD, Ellen M., *Kapitalizm Demokrasiye Karşı Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması* (çev. Şahin Artan), Yordam Kitap, İstanbul 2008.
- YAYLA, Atilla, *Liberalizm*, Liberte Yayınları, Ankara 2002.
- YOUNG, Jeffrey, "Unintended Order and Intervention: Adam Smith's Theory of the Role of the State", *History of Political Economy*, XXXVII, 2005, s. 91-119.

gazi

Akademik
Bakış

99

Cilt 11
Sayı 22
Yaz 2018